

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 1 • Haziran 2020 • 95-118
Issue: 1 • June 2020 • 95-118

Sınav Başarısına ve Başarısızlığına Yapılan Tabiatüstü Yüklemeler Üzerine Bir Alan Araştırması

A Field Research on Supernatural Attributions to Exam
Success and Failure

Kübra Behti

Psikolojik Danışman
Milli Eğitim Bakanlığı
Linyit İlkokulu
E-Posta: pdrkubra@gmail.com
Orcid: 0000-0003-2748-219
Kütahya / Türkiye

Psychological Counselor
Ministry of National Education
Linyit Elementary School
E-mail: pdrkubra@gmail.com
Orcid: 0000-0003-2748-219
Kütahya / Turkey

M. Naci Kula

Doç. Dr.
Uludağ Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
E-posta: nkula@yahoo.com
Orcid: 0000-0003-1763-9620
Bursa / Türkiye

Associate Professor
Uludağ University
Faculty of Education
E-mail: nkula@yahoo.com
Orcid: 0000-0003-1763-9620
Bursa / Turkey

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 29 Nisan 2020 • 29 April 2020
Kabul Tarihi • Accepted 19 Haziran 2020 • 19 June 2020

* Bu makale, birinci yazarın *Üniversite sınavındaki başarısızlık ile tabiatüstü yüklemeler arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Kütahya örneği* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Ö z e t

İnsanlar, başlarına gelen olayların nedenlerini anlama ve açıklama ihtiyacı hissederler. Bu olaylar kendileri için ne kadar önemliyse anlamlandırma ve açıklama isteği de o derece fazla olur. Ülkemizde her yıl milyonlarca gencin ter döktüğü üniversite sınavı şüphesiz hem onlar hem de aileleri için oldukça önemlidir. Sınav katılanların yaklaşık olarak yarısından azının üniversitede bir bölüme yerleşebildiği göz önüne alındığında sınava hazırlığın sancılı bir süreç olduğunu anlamak zor değildir. Üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin beklenmedik bir sınav başarısı ve başarısızlığına yönelik yaptıkları tabiatüstü anlam yüklemeleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmada üniversite sınavı bağlamında öğrencilerin olası başarı ve başarısızlık durumlarına yaptıkları tabii ve tabiatüstü yüklemelerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmamızın temel problemi öğrencilerin dindarlık düzeyleri ile üniversite sınavındaki başarı ve başarısızlık durumuna yaptıkları nedensel yüklemeler arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Araştırmada ayrıca sınav sonucuna yapılan nedensel yüklemelerin sınav kaygısı ile olan ilişkisi de araştırılmıştır. Çalışmamızın teorik kısmında dokümantasyon, alan araştırmasında ise anket tekniği uygulanmıştır. Teorik kısımda Yükleme Teorisi, nedensel yüklemeler ve başarı ilişkisi, tabiatüstü yükleme ve din ilişkisi ele alınmıştır. Alan araştırmamızda üniversite sınavına hazırlanan 86 mezun ve 126 lise son öğrencisinden oluşan 212 kişilik örneklem gurubuyla anket çalışması yapılmıştır. Uygulamada “İslami Dindarlık Ölçeği”, “Sınav Kaygısı Ölçeği”, “Yükleme Anketi” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Katılımcıların sınav sonucuna yaptıkları yüklemeler kişisel, sosyal, tabiatüstü ve dinî olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre katılımcıların genelinin sınav başarısızlığına yönelik kişisel atıf yaptığı, sınav başarısı için dinî ve sosyal atıf yaptıkları görülmüştür. Öğrencilerin dindarlık eğilimleri ile olumlu sınav sonucuna yönelik yaptıkları sosyal, tabiatüstü ve dinî yüklemeler arasında pozitif yönde anlamlı birer ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık ile sınav başarısızlığına yapılan yüklemeler arasında ise herhangi bir anlamlı ilişki görülmemiştir. Ayrıca sınav kaygısı ile hem başarı hem de başarısızlık durumlarına yapılan yüklemeler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen kişisel değişkenlere ilişkin verilerin yükleme, dindarlık ve sınav kaygısı ile olan ilişkileri çalışmamızın kapsamını genişleteceği için bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Tabiatüstü yükleme • Dindarlık • Sınav kaygısı
Başarı • Başarısızlık

A b s t r a c t

People need to understand and explain the reasons of the events they experienced. The more these events are important for them, the more they feel the need to explain and make sense of these events. The university admission exam, for which millions of young people sweat every year in our country, is undoubtedly very important for both them and their families. Given that less than half of the test takers can enrol in a university, it is not difficult to understand that the preparation for this exam is a painful process. The subject of this study is the supernatural attributions by students regarding an unexpected exam success or failure who are preparing for the university admission exam. In the research, it was aimed to determine students' natural and supernatural attributions to possible success or failure in the context of university admission exam. The main problem of our research is to reveal the relationship between students' religiosity levels and their casual attributions to the success or failure in university admission exam. In the study, the relationship between causal attributions to exam results and exam anxiety were also investigated. In the theoretical part of our study the documentation technique was used, and for the field research the survey technique was used. In the theoretical part, Attribution Theory, causal attribution and success relationship, relationship between supernatural attribution and religion are discussed. In our field study, a questionnaire was conducted with a sample group of 212, consisting of 86 graduates and 126 high school senior students who were preparing for the university admission exam. "Islamic Religiosity Scale", "Exam Anxiety Scale", "Attribution Questionnaire" and "Personal Information Form" were used in application. The participants' attributions to the exam results were examined in four groups as personal, social, supernatural and religious. According to the findings obtained in the study, it was determined that the general percentage of the participants made personal attributions to the exam failure, and religious and social attributions to the exam success. A meaningful relationship was determined between the students' religious tendencies and their social, supernatural and religious attributes to the exam success. There was not any relationship of significance between religiosity and attributions to exam failures. In addition, significant correlations were found between exam anxiety and attributions to both exam success and failure. The relationship between the data related to personal variables deducted from the study and the attribution, the religiosity and the exam anxiety is not included in this study since it would expand the scope of our study.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Supernatural attribution • Religiosity
Exam anxiety • Success • Failure

Giriş

İnsan yaşam mücadelesi içerisinde karşılaştığı basit ya da karmaşık olayları anlama, açıklama ve gücü yettiğinde kontrol etme ihtiyacı duyar. Eğer insan çevresinde olan bitenlere bir anlam verebilirse, çevresine uyum sağlayabilir, kendine amaç belirleyebilir ve bu amaç doğrultusunda eylemde bulunabilir ve görevlerini yerine getirebilir (Gürses, 2008). Aksi takdirde o, psikolojik bir boşlukta hissiyle ruhsal ve bilişsel bir takım rahatsızlıkla karşı karşıya kalabilir (Yapıcı, 2003). İnsanoğlu uyum sürecinde kendisine sorduğu ‘niçin’ sorusunu cevaplandırmaya gayret eder. Bu soru bazen çok sıradan bir olayı ya da davranışı anlamlandırmak için sorulabilir; alışveriş esnasında kasierin size neden tebessüm ettiğinin merak edilmesi gibi. Bazen de beklenmedik belki trajik belki de müjdeli bir durum için bu soruya başvurulabilir. Her insan özellikle kendisi için önemli olan konularda ‘niçin bu benim başıma geldi?’ sorusunu kendine sorar. Bu soruya insan yaptığı atıflarla/yüklemelerle cevap bulmaya çalışır. Yükleme sürecinin nasıl gerçekleştiği sosyal psikolojinin temel konularından biridir. Bu yükleme sürecinde tercih edilen tabi ya da tabiatüstü argümanlar ise din psikolojisinin konusu olmuştur.

a. Kuramsal Çerçeve

a.a. *Yükleme Teorisi*: İnsan düşüncesi kendi yaşantısına ilişkin açıklamalar bulma, inşa etme ve sınama arayışındadır (Hogg, 2007). Bu arayış içerisinde insan olaylara, davranışlara nedenler yüklemektedir. İnsanın bu nedensel anlamları nasıl ve ne şekilde çıkardığı Yükleme Kuramının ilgi alanına girer. Yükleme kuramı psikolojinin insanların hem kendi hem de başkalarının davranışlarını açıklama biçimleriyle ilgilenen dalıdır. Kuram davranışa ilişkin olarak insanların ‘neden’ sorularını yanıtlama biçimleri üzerinde odaklanır (Taylor, 2007: 52).

Fritz Heider genellikle yükleme kuramının kurucusu olarak kabul edilir. Heider “naif” psikoloji ya da “sağduyu” psikolojisi olarak adlandırdığı konu üzerinde çalışmıştır. Buna göre insanlar amatör bilim adamları gibidir, makul bir açıklama ya da nedene ulaşana dek ellerindeki bilgiyi bir araya getirerek başkalarının davranışlarını anlamaya çalışırlar. Heider’in en önemli katkılarından biri insanların davranış şekillerini anlamaya çalışırken kullandıkları iki yükleme seçeneğini ortaya koymasıdır: içsel yükleme ve dışsal yükleme. İçsel yükleme bir bireyin belirli bir davranışını onunla ilgili tutum, karakter ya da kişilik gibi bir nedene bağlamaktır. Dışsal yükleme ise bireyin belirli davranışını, içinde bulunduğu duruma bağlamaktır. Buna göre çoğu insanın aynı durumda benzer şekilde davranacağı varsayılır (Aronson, 2012: 202). Bir komşumuzun bize selam vermeden yanımızdan geçtiğini gördüğümüzde onun nezaketsiz

biri olduğunu düşünüyorsak bu içsel bir yüklemidir. Fakat o komşunun çok yoğun olduğu ya da bir telaşı olduğu için bize selam veremediğini düşünüyorsak bu dışsal bir yüklemidir.

a.b. *Nedensel Yüklemeler ve Başarı*: Yükleme kuramı insanların doğal olarak olayların nedenlerini anlamak isteyecekleri varsayımına dayanmaktadır. Kuram, bireylerin başarı ve başarısızlık yaşantılarını bireysel olarak nasıl değerlendirdikleri konusuna açıklık getirmektedir. Bilindiği gibi, yükleme teorisine göre, insanlar gözledikleri her olayın (eğer kendileri için geçerli bir nedeni yoksa veya davranışın nedenini bilmiyorlarsa) nedenini ararlar ve bu arama süreci kendilerince geçerli bir neden buluncaya kadar devam eder. Heider'in kurucusu sayıldığı yükleme kuramı daha sonra Kelley, Weiner ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir (Duman, 2004). Bernard Weiner, yükleme teorisini okul öğretimiyle ilişkilendiren önemli eğitim psikologlarından biridir (Koçyiğit & Yapıcı, 2012). Weiner yükleme modelinde insanların başarı ve başarısızlıklarına yönelik yaptıkları yüklemeler üzerinde durmuştur (Sevim, 1993).

Weiner'in (1985) modeline göre bireyler kendilerinin veya başkalarının başarı ve başarısızlıklarını yetenek, çaba, işin güçlüğü ve şans olmak üzere dört temel nedensel faktörden birine yüklemektedirler. Weiner başarı ve başarısızlığa yapılan bu nedensel yüklemeleri üç temel boyutta ele alır; konum/ odak (locus), değişmezlik (stability), kontrol edilebilirlik (controllability).

(i)-Konum/Odak: Rotter' in sosyal öğrenme kuramı bağlamında içsel ve dışsal denetim için kullandığı bir boyuttur. Davranışlarımızın kontrol yeri ya içtedir (yetenek gibi), ya da dıştadır (havanın sıcaklığı gibi). Başarısızlığımızı kontrol eden bellek zayıflığı etkeni içerde, "hava sıcaklığı" ise dışarıdadır (Rotter, 1966'dan akt. Duman, 2004).

(ii)-Değişmezlik: Bir nedenin kişinin ruh hali, kırgınlık, yorgunluk, geçici gayret gibi değişken ya da yetenek gibi değişmez olarak algılanmasıyla ilgili olan bir boyuttur. Buna göre iradesine bağlı olarak kişinin gayreti artabilir ya da azalabilirken, yeteneği sabittir (Weiner, 1985). Bu yüzden ümit ve ümitsizlik algılanan nedensel değişmezlikle ilgili ilgilidir. Örneğin bir dersten başarısızlığını o derse ilişkin kabiliyetinin az oluşuna bağlayan bir öğrenci bu kabiliyetini değiştiremeyeceğini düşündüğü için gelecekte de muhtemelen başarısız olacaktır. Fakat başarısızlığını az çalışmış olmasına bağlıyorsa, ümidini kaybetmeyecek ve daha çok çalışıp başarılı olabileme fırsatını yakalayacaktır (Feshbach & Weiner, 1991'dan akt. Koçyiğit & Yapıcı, 2012).

(iii)-Kontrol edilebilirlik: Bu boyut kendi iradesiyle kontrol edebileceği ya da edemeyeceği nedenleri ayrıştıran boyuttur. Kişinin gayreti kontrol edebileceği bir nedenle, şans faktörü ya da soruların zorluğu kontrolünün dışındadır (Weiner, 1985).

Weiner'e (1985) göre nedenselliğin bu üç boyutu kişinin öfke, şükran, suçluluk, umutsuzluk, gurur, utanç gibi duygusal deneyimlerini etkiler. Kontrol edilebilir bir durumdaki başarısından mutlu olup gurur duyarken, başarısızlığından dolayı öfke ve suçluluk duyabilir. Şans gibi kontrol edemediği dışsal bir durumda başarı elde ettiğinde çok mutlu olamaz. Başarısızlığını kontrol edemediği dışsal bir nedene bağlarsa o kişiye ya da kuruma kızgınlık duyar. Fakat içsel ve kontrol edilemez bir nedense başarısız olmasına sebep bu sefer umutsuzluk duygusu yaşar. İnsanların başarı-başarısızlık nedenlerini bu üç boyutta değerlendirme biçimleri onların daha sonraki performanslarını ve motivasyonlarını etkilemektedir. Weiner'in 1972 yılında yapmış olduğu çalışmada yüksek başarılı öğrenciler başarı veya başarısızlık durumunu içsel yani kendi kontrollerinde olan bir değişkene, çabaya yüklemişlerdir. Başarısı düşük öğrenciler ise başarı durumunu dışsal bir değişkene, soruların kolaylığına bağlamışlardır. Başarısızlık durumunu ise içsel fakat kendi kontrollerinde olmayan düşük kabiliyete bağlamışlardır. Sonuç olarak yüklemdeki bu farklılıklar başarı düzeyi düşük olan insanların bir başarısızlığın ardından vazgeçtiklerini, başarısı yüksek olan insanların ise başarı için artan bir gayretle daha sıkı uğraş verdiklerini göstermektedir. (Proudford & Shaver, 1975). Çaba kontrol edilebilir ve değişebilir olarak algılandığında başarıyı getirmektedir (Weiner, 1985).

İnsanların kendileri için yaptıkları yüklemelerle beraber diğer insanların onlarla ilgili yaptıkları yüklemeler de farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Eğitim bağlamında öğretmenin öğrenciyle, öğrencinin öğretmenle veya öğrencinin başka bir öğrenciyle ilgili yüklemeleri bu yüklemelere gösterilebilecek örneklerden bazıları olabilir. Bu tarz yüklemeler yapılırken de kişiler yüklemeye konu olacak bireyin başarı ya da başarısızlığının sebebine ve niteliğine göre yüklemelerde bulunurlar. Şöyle ki çeşitli engelleri aşmış, çok fazla kabiliyeti olmamasına rağmen çalışarak başarılı olan öğrenci, kabiliyeti olduğu halde çalışmayan öğrenciye göre daha fazla sosyal takdir alacaktır. Aynı şekilde başarısızlık söz konusu olduğunda kabiliyeti olduğu halde çalışmadığı için başarısız olan öğrenci, kabiliyeti olmayan ama çalışan ve fakat başarısız olan bir diğer öğrenciye göre daha fazla ceza alacaktır. Somutlaştırmak gerekirse; hiç okula gitmemiş bir bireyin çalışarak kendi kendine okuma yazma öğrenebilmesi insanlar tarafından büyük bir takdirle karşılanabilir. Burada kabiliyete bir yüklemeye söz konusu değildir, aksine çabaya bir yüklemeye vardır. Bireyler

bu şekilde birbirlerinin başarısına ya da başarısızlığına yükleme yapıp bunun sonucunda takdir, ceza, övme, kızma gibi tutumlar takınırken, kendisine karşı bu tutumların alındığı bireylerde de utanç, gurur gibi duygular ortaya çıkar. Anlaşıldığı kadarıyla, gurur başarıya çaba yüklemesi yapıldığında yükselirken, utanç ise en fazla kabiliyetin mevcut olduğu ama motivasyonun olmadığı zamanda ortaya çıkar (Weiner, 1972'den akt. Koçyiğit & Yapıcı, 2012). Görüldüğü gibi başarı durumu için çaba faktörü içsel, kontrol edilebilir ve değiştirilebilir olması sebebiyle daha çok takdire layıktır.

a.c. *Tabiatüstü Yükleme ve Din*: İnsanoğlunun kendi yaşadığı ve çevresinde gerçekleşen olaylara anlam verme veya nedenler yükleyerek açıklama çabası onun en temel eğilimlerindedir. Bu eğilim içerisindeki insanın yaptığı açıklamaların bir kısmı tabiatüstü nedensellik içerir. Tabiatüstü nedensellik yaşanan olayın kişinin içinde bulunduğu çevreyi ve kendi kişiliğini aşan bir güç ya da güçler tarafından belirlenmesidir. Dinler de bu tabiatüstü anlam yükleme sürecinde en önemli başvuru kaynaklarından. Çünkü dinlerin en belirgin özelliklerinden birisi insanlara sundukları nedensel açıklamalardır (Gürses, 2008: 365; Özgül, 1998).

Dinin nedensel açıklama niteliği doğal olarak yükleme teorisini din psikolojisinin araştırma konusu haline getirmiştir. İlk olarak William James'in (1902) *Dinî Tecrübenin Çeşitleri* (The Varieties of Religious Experiences) adlı kitabının yayınlanmasıyla dinî davranış ve deneyimlerin akademik psikolojiye adaptesinde önemli gelişmeler oldu. Yükleme teorisinin Din Psikolojisine tam olarak uyarlanması Proudfoot ve Shaver tarafından 1975 yılında yapılan bir çalışmayla olmuştur (Özgül, 1998; Proudfoot & Shaver, 1975). Proudfoot & Shaver (1975) kişilerin yaşadığı dinî deneyimleri Schachter'in "Çift Faktörlü Duygu Teorisi"yle ilişkilendirmişlerdir. Buna göre dinî tecrübe yaşadığını söyleyen kişiler hissettikleri fizyolojik uyarımları kendi inançları ve dinî bilgileri doğrultusunda yorumlamaktadırlar. Spilka, Shaver ve Kirkpatrick (1985) daha sonraları geliştirdikleri ölçme araçları ve ele aldıkları konularla (dindarlık biçimleri, başarı, kaza ve hastalık durumlarına getirilen açıklamalar) din psikolojisi açısından yükleme teorisine büyük katkılarda bulunmuşlardır (Hovemry, 1998).

Tabiatüstü ya da dinî yüklemeler kültürden kültüre, dinden dine çeşitlilik göstermektedir. Yaşanan kötü bir olayı bir Budist kötü karmaya bağlarken, bir Hıristiyan şeytanın işi olarak görebilir. Yine bu kötü olayla başa çıkmak için farklı kültürlere ve dinlere mensup insanlar zikir, dua, kurban, şeytan kovma gibi farklı tabiatüstü çarelere başvurabilir (Proudfoot & Shaver, 1975).

Dinlerin ortaya koyduğu açıklamalara herkes aynı ölçüde ve sıklıkla başvurmayabilir (Özgül, 1998). İnsanların olaylara yükledikleri nedenler hem dinî hem natüralistik/seküler olabilmektedir. Bu bağlamda ne zaman ve niçin iki yükleme biçiminden birinin seçildiğini araştırmak Din Psikolojisi'nin görevidir. Lowe ve Medway üç durumda insanların dinî yükleme yaptıklarını ortaya atmışlardır. Bunlar “yüksek belirsizlik”, “yüksek ilgi” ve “uç sonuçlar” içeren durumlardır. Yani bir olayı açıklayacak nedensel bilgi konusunda belirsizlik söz konusuysa, gerçekleşen olay kişiyle yakından alakalıysa ve olayın normalin ötesinde uç sonuçları var ise sorumluluk Tanrı'ya yüklenebilir (Gorsuch & Smith, 1983: 341). Spilka ve arkadaşları (1985: 8-15) ise yüklemelerin dinî veya seküler oluşunu belirleyen faktörleri “yükleme yapanın karakteristik özellikleri”, “yükleme yapanın ortamı/şartları”, “olayın özellikleri”, “olayın meydana geldiği ortam” olarak sınıflamışlardır. Bu faktörleri de insanları yükleme yapmaya sevk eden üç neden (anlamlandırma, kontrol ve özsaygıyı koruma isteği) üzerinden açıklamışlardır.

(i)-*Yükleme Yapanın Karakteristik Özellikleri*: İnsanları dinî ya da natüralist/seküler açıklamalar yapmaya yönelten genel eğilimleri vardır. Bu eğilimler aşırı din yanlısı ve din karşıtı olan bireylerde daha belirgindir. Kişideki dinî veya natüralist anlamlandırma eğilimi üzerinde etkili olan bazı faktörler vardır. Bunlar kişinin eğitimi, erken dinî sosyalleşmesi, ibadethaneye devamı, dinî bilgisi, dinî inançlarının gücü, yaşadığı dinî tecrübeler, dinî ifadeleri kullanması vb. olarak sayılabilir. Ayrıca kişinin Tanrı tasavvuru da yaptığı yüklemeleri etkilemektedir. Kişiler bir yanda seven, affedicî, merhametli; bir yanda ise korkulan, keyfi davranan, cezalandırıcı bir Tanrı imajına sahip olabilir. Ayrıca insanların olayların sonuçlarını kontrol etme noktasındaki inançları da yüklemelerini etkiler. Bazıları içsel (kişisel), bazıları dışsal (çevresel) çeşitli sebeplere yükleme yapabilir. Bazıları ise “Yaratıcının kontrolü” şeklinde dinî bir yükleme yapabilir. Son olarak insanların olumlu benlik saygısına ulaşma şekilleri de yükleme şekillerini belirler (Spilka & Shaver & Kirkpatrick, 1985). Kimi bireyler Allah tarafından sevildiklerini hissettiklerinde olumlu bir benlik saygısına sahip olurken, kimileri için başka insanlar tarafından sevilme, itibar görme, başarılı görülmek benlik saygısı için gereklidir.

(ii)-*Yükleme Yapanın Şartları*: İnsanlar psikolojik olarak bir problemin çözümünde, bir karar verirken en kolay ve en çabuk ulaşabilecekleri ve kullanılabilirliği en fazla olan bilgi kaynaklarını kullanırlar. Eğer dinî açıklamalar yüklemeyi yapan için dikkat çekici ve daha kullanılıştysa dinî yükleme daha olasıdır. Bir dinî oluşuma dâhil olma (kilise, cemaat gibi) dinî yüklemeleri artırır. Benzer şekilde içinde bulunulan grubun direkt veya dolaylı olarak teşviki ya da olumsuz tavrı yükleme şeklini belirler.

İnsanın geleceği kontrol etme, olumsuz sonuçları engelleme isteğine bağlı olarak kişi dinî veya natüralist yüklemelerde bulunabilir. Örneğin normal şartlarda tıba ve doktorlara çok itibar etmeyen çok dindar bir insan ciddi bir hastalık sonrası sadece dua ve ibadetin işe yaramadığını gördüğünde natüralist/dinî olmayan yüklemeleri kabul edebilir. Tam tersi bir durumda natüralist yüklemeler yapan bir kişi tıbbın çare bulmadığı bir hastalık sonrasında duaya sığınabilir(Spilka & Shaver & Kirkpatrick, 1985). Durumsal etkiler yükleme yapanın benlik saygısına paralel bir şekilde dinî ya da dinî olmayan yüklemelerin seçimini yönlendirir. Kişi kendi öz saygısını artıracak veya başkalarının gözünde itibarını artıracak yükleme şeklini seçer.

(iii)-*Olayın Karakteristiği*: İnsanlar yeni edindikleri bilgiyi bazen dinî yüklemelerle bazen de dinî olmayan yüklemelerle özümsemeye çalışırlar. Örneğin kişi esrarengiz bir olayla karşılaştığında bunu “Allah’ın işi” olarak yorumlayabilir. Kişi dinî veya değil herhangi bir olay karşısında kolay ulaşabildiği açıklama şeklini seçer. Dindar olmayan biri eğer vuku bulan olayla ilgili fazla bilimsel veri yoksa dinî bir yükleme yapabilir. Diğer yandan dindar bir kişi onun sevecen, güçlü Allah tasavvuruna ters geldiği için mevcut olaya natüralist bir açıklama getirebilir. Olay önemli sonuçlar doğurabilecek bir olaysa kişi geleceği kontrol etme ve olumsuz sonuçları önleme içgüdüleriyle yükleme şeklini seçer. Genellikle insanlar güvenliklerini, hayatlarını tehdit eden durumlarda daha fazla dinî yükleme yaparlar. Eğer kişi tehditkâr bir olayın sonuçlarını değiştirebileceğini düşünüyor ise natüralist bir yükleme de yapabilir. Örneğin kanser hastalığının sebeplerini beslenme şekli, fiziksel yıkım gibi natüralist nedenlere yüklenebilir. Yine insanlar önemli olaylarda özsaygılarını olumlu yönde etkileyecek dinî ya da dinî olmayan yükleme şeklini seçerler. Dindarlık seviyesi yüksek insanlar olumsuz olaylar karşısında diğer insanlara göre daha çok kendilerini suçlayabilmektedirler. Çünkü kötü bir olayı Allah’a yüklemek onlar için Allah’ın sevgisini kaybetmek, günahkâr olmak anlamlarına gelebilir, bu da özsaygılarına zarar verir. Tam tersi olarak kişi Allah’ın kendisini bu olayla daha iyi başa çıkabileceği için özel olarak seçtiğini düşünebilir. Sonuçları güzel olan olaylara yapılan dinî yüklemeler de kişinin Allah’ın sevgisini kazandığı düşüncesini oluşturabilir ve kişiyi daha iyi hissettirir. Lupfer ve arkadaşları (1992) bir grup Hıristiyan öğrenci ile yaptıkları çalışmada olumlu olayları Tanrı’ya, olumsuzları ise şeytana bağladıklarını ortaya koymuşlardır.

(iv)-*Olayın Meydana Geldiği Ortam/Koşullar*: Kişinin yapacağı yükleme biçimini belirleyen bir diğer etken olayın meydana geldiği ortamın/koşulların dinî bir yapıda olup olmamasıdır. Örneğin; kişinin ani bir kalp krizi esnasında ibadethanede mi yoksa golf dersinde mi olduğu

farklı yorumlara neden olur. Kişiler böyle bir durumda en ilgi çekici, kullanılabilirliği ve olasılığı fazla olan açıklama şeklini tercih ederler. İnsanlar gelecekteki olayları kontrol etme çabasının sonucu olarak ya duaya sığınarak ya da çevresel koşulları değiştirmeye çalışarak benzer kötü olayları önlemeye çalışırlar. Son olarak yine insanlar koşullara bağlı olarak özsaygılarını artıracak şekilde yükleme yaparlar. Örneğin ciddi bir sağlık problemi yaşamış ve iyileşmiş bir kişi, kendisiyle aynı durumda olup iyileşmemiş insanları gördüğünde Allah'ın dualarına cevap verdiğini, seçilmiş ve Allah katında değerli bir insan olduğunu düşünür (Spilka & Shaver & Kirkpatrick, 1985).

Kısaca özetlemek gerekirse hem kişinin özellik ve şartları hem de yaşanan olayın özellik ve şartları yapılan yüklemenin tabî mi yoksa tabiatüstü mü olacağını belirler. Yukarıda çizilen teorik çevreğin ışığında araştırmamızda günümüz gençleri için çok büyük bir öneme sahip olan üniversite giriş sınavına yönelik gençlerin anlam yüklemeleri, kullandıkları tabiatüstü/dinî atıflar ele alınmıştır. Dinî atıfların düşünce, bilgi temelinde kaynağını tespit edebilmek için ise öğrencilerin dindarlık düzeyi ile yaptıkları atıflar arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırmada öğrencilerin olası bir sınav başarısızlığına ve başarısına karşı yaptıkları tabiatüstü ya da tabii yüklemelerin tespit edilmesi, ayrıca bu yükleme seçiminin dindarlık düzeyi ve sınav kaygısından nasıl etkilendiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmamızın ana hipotezi “Öğrencilerin sınav başarısızlığına yaptıkları yüklemeler daha çok tabiatüstü nitelik taşıırken sınav başarısına yaptıkları yüklemeler daha çok kişisel nitelik taşımaktadır,” şeklindedir. Ayrıca “Dindarlık ile tabiatüstü yüklemeler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi arttıkça öğrenciler daha fazla tabiatüstü yükleme yapmaktadırlar.” ve “Sınav kaygısı ile kişisel yüklemeler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Sınav kaygısı yüksek olan öğrenciler başarısızlık nedenlerini kendilerine yüklemektedirler.” şeklinde alt hipotezlerimiz bulunmaktadır.

b. Yöntem

Bu çalışma, üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerinin dindarlık ve sınav kaygısı puanları ile sınav sonucuna yaptıkları yüklemeler arasındaki ilişkiyi belirlemek için gerçekleştirilmiş olan ilişkiyel tarama modeliyle yapılmıştır.

b.a. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Kütahya il merkezinde üniversite sınavına hazırlanan 86'sı mezun ve 126'sı lise son öğrencisi, 212 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların 113'ü erkek öğrenci (%53,3), 99'u kız öğrenci (%46,7)'dir. Örnekleme 17 yaş ve altında 65 (%30,7), 18-19 yaş grubunda 129 (%60,8), 20 yaş ve üstünde ise 18 (%8,5) kişi bulunmaktadır.

b.b. Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda veri toplama aracı olarak 11 soruluk kişisel bilgi anketi, Sabri Özgül'ün Spilka ve Schmidt'ten uyarladığı kısa hikâyecikler şeklindeki "Yükleme Anketi", Necla Öner ve Deniz Albayrak Kaymak tarafından da 1986 yılında Türkçe'ye uyarlanan "Sınav Kaygısı Envanteri" ve Veysel Uysal'ın geliştirdiği "İslami Dindarlık Ölçeği" kullanılmıştır.

(i)-*Kişisel Bilgi Formu*: 11 maddeden oluşan kişisel bilgi anketinde sınava hazırlanan öğrencilere cinsiyet, yaş, ailenin sosyoekonomik düzeyi gibi kendilerine ve ailelerine ilişkin temel sosyodemografik özellikleri sorulmuştur. Ayrıca öğrencilerden sınava giriş sayısı, algılanan sınav kaygı düzeyi, kendilerinin sınavın önemi hakkındaki düşünceleri, ailenin sınavın önemi hakkındaki düşünceleri gibi üniversite giriş sınavına ilişkin bazı bilgiler alınmıştır.

(ii)-*Yükleme Anketi*: Araştırmada Sabri Özgül'ün (1998), Spilka ve Schmidt'in (1983) çalışmasından uyarladığı iki kısa hikâyecikten ve 16 maddeden oluşan yükleme anketi kullanılmıştır. Varsayımsal bir durumu ifade eden bu hikâyeciklerden birinde kişisel, akademik başarı ile ilgili çok önemli ve sonucu olumsuz bir olay; diğerinde ise yine kişisel, akademik başarı ile ilgili, çok önemli fakat sonucu olumlu bir olay dile getirilmiştir. Araştırmaya katılanlardan hikâyeleri okuduktan sonra aşağıda verilen etkenlerin her birinin söz konusu duruma ne ölçüde katkıda bulduklarını üçlü likert tipi ölçekle işaretlemeleri istenmektedir. Bu bölümde verilen nedenlerden bir tanesi kişisel özellik, dört tanesi sosyal çevre, üç tanesi ise tabiatüstü açıklamalardır. Bunlar anketin alt gruplarını oluşturmaktadır. Kişisel özellik beklenmedik olumsuz sınav sonucuna yönelik hikâyecikte "yetersiz çalışma"yı; beklenmedik olumlu sınav sonucuna yönelik hikâyecikte ise "zekâ" yı ifade etmektedir. "Okulun kalitesi", "aile", "arkadaş çevresi", "sınav sistemi"/ "sınav sorularının kolaylığı" sosyal çevre ile ilgili açıklamalardır. "Allah'ın cezalandırması", "şanssızlık", "Allah'ın sabır ve dayanma gücünü ölçmesi", "Allah'ın bir armağanı", "şans" ve "Allah'ın şükür ölçmesi" maddeleri tabiatüstü

maddelerdir. Ayrıca çalışmamızda tabiatüstü alt boyutundan şans maddesi çıkarılarak dinî yükleme alt boyutu olarak da analizler yapılmıştır. Ankette her bir madde için 1 ile 3 arasında puanlama yapılmıştır. Analizlerde puanların aritmetik ortalaması kullanılmıştır. Yükleme anketi alt boyutları ve madde numaraları ise kişisel: 1 (çalışma/zekâ), sosyal: 2 (aile), 4 (sınav sistemi-sınavın kolaylığı), 6 (arkadaş etkisi), 8 (okul kalitesi), tabiatüstü: 3 (Allah'ın cezası-armağanı), 5 (şans), 7 (sabır- şükür).

(iii)-*Sınav Kaygısı Envanteri*: Sınav Kaygısı Envanteri (SKE), Spielberger ve bir grup doktora öğrencisinin 1974-1979 yılları arasında yaptıkları araştırmayla oluşmuş ve ilk kez 1980 yılında yayınlanmıştır. Necla Öner ve Deniz Albayrak Kaymak tarafından da 1986 yılında Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bireyleri kendi kendilerini değerlendirmelerini esas alan bir ölçektir. Belirli duruma özgü olan kişilik boyutu olan sınav kaygısını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Dörtlü likert tipi olan ölçekte 20 madde bulunmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 80, en düşük puan ise 20'dir (Öner, 1990; Özgüven, 2007).

(iv)-*İslami Dindarlık Ölçeği*: Araştırmamızda katılımcıların dindarlık düzeyini ölçmek için Veysel Uysal (1995) tarafından geliştirilen 26 maddelik İslami Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Glock ve Stark'ın dindarlık ölçeğine benzer şekilde beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar hayata etki boyutu, inanç boyutu, bilgi boyutu, ibadet boyutu, ibadetlerin bireysel ve sosyal fonksiyonudur. Ölçekte her bir soruda “tamamen katılıyorum”, “oldukça katılıyorum”, “pek katılmıyorum” ve “hiç katılmıyorum” şeklinde 4 farklı derece vardır. Bu derecelere göre bir katılımcının ölçekten alabileceği en yüksek puan 104, en düşük puan ise 26 puandır.

b.c. Ölçme Araçlarının Güvenirlik Analizleri

Güvenirlik (iç tutarlılık) bir ölçme aracındaki tüm maddelerin aynı amaca hizmet edip etmediğini belirlemek, maddelerin bir bütün oluşturup oluşturmadığını görmek için ölçülür. Ölçme aracını oluşturan ifadelerin birbirleriyle tutarlılık gösterip göstermediği, aralarındaki korelasyonun ölçülmesiyle ortaya çıkar. Güvenirlik katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır ve bu değer 1'e yaklaştıkça güvenirlik artar (Kılıç, 2011).

Tablo-1:
Güvenirlik analizi sonuçları

Ölçekler	Cronbach's Alpha	n
Sınav Kaygısı Envanteri	.92	20
İslami Dindarlık Ölçeği	.90	26

Yükleme Anketi	.60	16
----------------	-----	----

Tablo-1’de görüldüğü gibi Sınav Kaygısı Envanteri’nin Cronbach’s Alpha değeri 0,92 olarak bulunmuştur. İslami Dindarlık Ölçeği’nin güvenilirlik katsayısı ise 0,90 çıkmıştır. Bulunan Alpha değerleri 0,80’den büyük olduğundan ölçekler yüksek derecede güvenilirdir. Çalışmamızda kullanılan diğer bir ölçme aracı olan Yüklem Anketi için alpha değeri 0,60 bulunmuştur, soru sayısı 20’nin altında olduğu (k=16) göz önüne alınırsa anketin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

b.d. Verilerin Analizi

Çalışmamızda Sınav Kaygısı Envanteri, İslami Dindarlık Ölçeği ve Yüklem Anketi’nden elde edilen verilerin analizi için SPSS paket programının 20.0 versiyonu kullanılmıştır. Ölçme araçlarından alınan cevapların örneklem için normal dağılım gösterip göstermediğini tespit için her bir ölçek için normal dağılım testi yapılmıştır. Kullanılan anketlerden alınan puanların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Sürekli değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

c. Bulgular

Makalenin bu bölümünde ampirik uygulamaya ilişkin istatistiksel sonuçlar ve analizleri yer almaktadır.

c.a. Örnekleme İlişkin Aritmetik Ortalamalar

Araştırmanın örneklemini 113 erkek öğrenci (%53,3), 99 kız öğrenci (%46,7) olmak üzere toplam 212 öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırmaya katılanların 126’sı (%59,4) ilk kez üniversite sınavına girecektir, 76’sı (%35,9) ikinci kez, 10’u (%4,7) ise üçüncü ve daha fazla kez sınava girmiş olacaktır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin 8’i sosyoekonomik durumlarını alt (%3,8), 188’i orta (%88,7), 16’sı ise üst (%7,5) olarak belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %4,7’i hiç sınav kaygısı yaşamadığını belirtmiştir, %15,6’sı sınav kaygısını düşük, %47,2’si orta, %25’i yüksek, %7,5’i ise çok yüksek olarak tanımlamıştır.

Öğrencilerin 156’sı (%73,6) sınavın kendileri için çok önemli olduğunu düşünmektedir. 55’i (%25,9) ise “sınav önemli fakat gelecek için

başka seçeneklerim de var” seçeneğini işaretlemiştir. Öğrencilerden sadece bir tanesi (%0,5) “sınav benim için önemli değil sadece şansımı denemek istiyorum” seçeneğini işaretlemiştir.

Ailelerinin üniversite sınavı hakkındaki görüşlerinin sorulduğu soruda öğrencilerin 134’ü “mutlaka sınavı kazanmam gerektiğini düşünüyorlar” seçeneğini işaretlemiştir. 78 adedi ise “sınav önemli ancak tek seçenek olmadığına inanıyorlar” seçeneğini işaretlemiştir. Hiçbir öğrenci “sınavı kazanıp kazanmamamla ilgilenmiyorlar” seçeneğini işaretlememiştir.

c.b. Tüm Gruba İlişkin Aritmetik Ortalamalar

Araştırmaya katılan öğrencilerin yükleme anketinin her bir maddesinden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları ve standard sapmaları hesaplanmıştır. Buna göre beklenmedik sınav başarısızlığı karşısında öğrenciler sonuca en fazla etkisi olan neden olarak “Kişisel” (Ort=2,42) nedene yükleme yapmışlardır. Bunu sosyal bir neden olan “Sistem” (Ort=2,25) ve tabiatüstü neden olan “Sabır”a (Ort=2,06) yapılan yüklemeler izlemektedir (bkz. Tablo-2).

Tablo-2:

Başarısızlık nedenine yönelik yüklemeler*		
Nedensel Yükleme	X	SD
Olumsuz Kişisel	2,42	0,71
Olumsuz Aile	1,30	0,59
Olumsuz Ceza	1,39	0,62
Olumsuz Sistem	2,25	0,76
Olumsuz Şans	1,53	0,62
Olumsuz Arkadaş	1,60	0,74
Olumsuz Sabır	2,06	0,82
Olumsuz Okul	2,01	0,85

[*Tablodaki “olumsuz” ifadesi ile sonucu başarısızlıkla sonuçlanan sınav için yapılan yüklemeler kastedilmektedir.]

Öğrenciler beklenmedik sınav başarısı karşısında ise sonuca en fazla etkisi olan neden olarak tabiatüstü “Şükür”e (Ort=2,49) atıf yapmışlardır. Bunu sosyal nedenlerden “Aile” (Ort=2,48) ve tabiatüstü neden olan “Allah’ın Armağanı”na (Ort=2,44) yapılan yüklemeler izlemektedir (bkz. Tablo-3).

Tablo-3:

Başarının nedenine yönelik yüklemeler*		
Nedensel Yüklemeler	X	SD
Olumlu Kişisel	2,15	0,82
Olumlu Aile	2,48	0,71

Olumlu Armağan	2,44	0,74
Olumlu Sınav	2,07	0,81
Olumlu Şans	1,83	0,79
Olumlu Arkadaş	1,83	0,73
Olumlu Şükür	2,49	0,71
Olumlu Okul	1,70	0,77

[*Tablodaki “olumlu” ifadesi ile sonucu başarıyla sonuçlanan sınav için yapılan yüklemeler kastedilmektedir.]

c.c. Dindarlık ile Nedensel Yükleme Arasındaki İlişki

Araştırmamızda dindarlık puanları ile yükleme anketinin alt boyutları arasındaki korelasyonu tespit etmek için Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

Buna göre dindarlık ile olumsuz sınav sonucuna yapılan Kişisel ($r=0,113$ $p>0,05$), Sosyal ($r=-0,040$ $p>0,05$), Tabiatüstü ($r=-0,010$ $p>0,05$) ve Dinî ($r=0,063$ $p>0,05$) yüklemeler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Olumlu sınav sonucuna yapılan yüklemelere bakıldığında ise Dindarlık ile Sosyal ($r=0,175$ $p<0,05$), Tabiatüstü ($r=0,154$ $p<0,05$) ve Dinî ($r=0,244$ $p<0,01$) yüklemeler arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (bkz. Tablo-4).

Tablo-4:

Dindarlık ve nedensel yükleme arasındaki ilişki					
	Yükleme Biçimi	X	SD	r	p
Dindarlık	Olumsuz Kişisel	2,42	0,71	,113	,102
	Olumsuz Sosyal	7,17	1,72	-,040	,563
	Olumsuz Tabiatüstü	4,98	1,34	-,010	,887
	Olumsuz Dinî	3,45	1,14	,063	,361
	Olumlu Kişisel	2,15	0,82	-,019	,784
	Olumlu Sosyal	8,09	1,84	,175	,011*
	Olumlu Tabiatüstü	6,75	1,57	,154	,025*
	Olumlu Dinî	4,93	1,28	,244	,000**

Dindarlık ile olumlu sınav sonucuna yapılan sosyal yüklemelerin alt faktörleri arasındaki ilişki incelendiğinde Okul ($r=0,035$ $p>0,05$), Sınav ($r=0,095$ $p>0,05$) ve Arkadaş ($r=0,078$ $p>0,05$) faktörlerine yapılan yüklemeler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sosyal sebeplerden aile ($r=0,138$ $p<0,05$) faktörüne yapılan yüklemelerle ise arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Dindarlık ile tabiatüstü yüklemelerden şans faktörüne yapılan yüklemeler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Tabiatüstü/dinî sebeplerden şükür ($r=0,233$ $p<0,05$) ve armağan ($r=0,202$ $p<0,05$) faktörlerine yapılan yüklemeler arasında

pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (bkz. Tablo-5).

Tablo-5:
Dindarlık ile olumlu yükleme arasındaki ilişki

	Yükleme Biçimi	X̄	SD	r	p
Dindarlık	Olumlu Aile (Sosyal)	2,48	,71	,138	,044*
	Olumlu Şükür (Tabiatüstü/Dini)	2,49	,71	,233	,001*
	Olumlu Armağan (Tabiatüstü/Dini)	2,44	,74	,202	,003*

c.d. Sınav Kaygısı İle Nedensel Yükleme Arasındaki İlişki

Araştırmamızda sınav kaygısı puanları ile yükleme anketinin alt boyutları arasındaki korelasyonu tespit etmek için Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

Sınav kaygısı puanları ile olumsuz sınav sonucuna yapılan Kişisel ($r=0,136$ $p<0,05$), Sosyal ($r=0,249$ $p<0,01$), Tabiatüstü ($r=0,146$ $p<0,05$), Dinî ($r=0,150$ $p<0,05$) yüklemeler arasında pozitif yönde anlamlı birer ilişki vardır. Sınav kaygısı ile olumlu sınav sonucuna yönelik yüklemeler arasındaki ilişkiye bakıldığında ise Kişisel ($r=-0,033$ $p>0,05$) yüklemeyle negatif, Sosyal ($r=0,093$ $p>0,05$) yüklemeyle pozitif fakat .05 düzeyinde anlamlı olmayan ilişki görülmektedir. Olumlu Tabiatüstü ($r=0,202$ $p<0,01$) ve Dinî ($r=0,138$ $p<0,05$) yüklemelerle ise pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (bkz. Tablo-6).

Tablo-6:
Sınav kaygısı ile nedensel yükleme arasındaki ilişki

	Yükleme Biçimi	X̄	SD	r	p
Sınav Kaygısı	Olumsuz Kişisel	2,42	0,71	,136	,049*
	Olumsuz Sosyal	7,17	1,72	,249	,000**
	Olumsuz Tabiatüstü	4,98	1,34	,146	,033*
	Olumsuz Dinî	3,45	1,14	,150	,029*
	Olumlu Kişisel	2,15	0,82	-,033	,634
	Olumlu Sosyal	8,09	1,84	,093	,179
	Olumlu Tabiatüstü	6,75	1,57	,202	,003*
	Olumlu Dinî	4,93	1,28	,138	,045*

d. Tartışma

(i)-*Örnekleme İlişkin Aritmetik Ortalamalar*: Araştırmaya katılan örneklem grubunun özelliklerine bakıldığında öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun sınavın kendileri için çok önemli olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Yalnızca bir öğrenci sınavın kendisi için önemli olmadı-

ğını belirtmiştir. Benzer durum ailelerinin sınav hakkındaki düşüncelerinin sorulduğu soruda da görülmektedir. Bu da üniversite sınavının önemi hakkındaki varsayımımızın haklılığını göstermektedir.

(ii)-*Sınav Sonucuna Yönelik Yapılan Nedensel Yükleme*: Üniversite sınavındaki olası başarısızlığın nedenine yönelik yükleme puan ortalamaları incelendiğinde (bkz. Tablo-2) öğrencilerin en çok kendi gayretlerine atıfta buldukları görülmektedir. Bunu “sınav sistemi” ve “Allah’ın sabır gücünü ölçmesi” maddeleri izlemektedir. Toplamda öğrenciler olumsuz sınav sonucu için daha çok tabiatüstü nedenlerden çok tabii nedenlere yükleme yapmışlardır. Bu sonuç bazı araştırma sonuçlarıyla çelişmektedir. Ülkemizde Gürtekin (1993), Can (2005), Koçyiğit (2011, 2012) gibi isimlerin yaptıkları çalışmalarda katılımcılar başarıyı içsel değişmez neden olarak yeteneğe yüklerken başarısızlığı ise dışsal değişken nedenlere yüklemişlerdir. Mamatoğlu (1996) mesleki başarı ve başarısızlık durumlarında yapılan yüklemeler ve ortaya çıkan duygular arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında deneklerin hem başarı hem başarısızlık durumlarında içsel yüklemeler yaptıklarını gözlemiştir. Spilka ve Schmidt’in (1983) çalışmalarıyla, ülkemizde ise Özgül’ün (1998) çalışmasıyla araştırmamızın bulguları paralellik göstermektedir. Özgül’ün çalışmasında öğrenciler başarısızlıktan çok başarının nedenleri için tabiatüstü yükleme yapmışlardır. Spilka ve Schmidt’e (1983) göre kişi eğer tehditkâr bir olayın sonuçlarını değiştirebileceğini düşünüyor ise natüralist/dinî olmayan bir yükleme yapabilir. Bu yaklaşım Weiner’in (1985) başarı için gerekli gördüğü değiştirilebilir, kontrol edilebilir ‘gayret’ faktörüyle de örtüşmektedir.

Üniversite sınavındaki beklenmedik başarının nedenine yönelik yükleme puan ortalamaları incelendiğinde (bkz. Tablo-3) ise öğrencilerin daha fazla tabiatüstü yükleme yaptıkları görülmektedir. Beklenmedik sınav başarısı karşısında öğrenciler sonuca en fazla etkisi olan neden olarak “Allah’ın beni denediğini, şükretmem gerektiğini düşünürüm” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bunu sosyal neden olan “Ailem her zaman bana uygun imkânı sağladığı için kazandığımı düşünürüm” ve tabiatüstü neden olan “Bunun Allah’ın armağanı olduğunu düşünürüm” seçenekleri izlemektedir. Tabiatüstü nedenlerden ‘Şans’ faktörüne diğerleri kadar yükleme yapılmadığı görülmektedir. Buna göre yüklemelerin daha çok dinî nitelik taşıdığı söylenebilir. Ülkemizde Özgül (1998) yapmış olduğu çalışmada araştırmamıza benzer olarak öğrencilerin tabiatüstü yüklemeleri sınav başarısının nedenleri için, sınav başarısızlığının nedenlerine göre daha fazla kullandıkları sonucunu elde etmiştir.

(iii)-*Dindarlık ile Nedensel Yükleme Arasındaki İlişki*: Dindarlık ile

olası sınav başarısızlığına yapılan yüklemeler arasındaki ilişkiye bakıldığında yükleme anketinin hiçbir alt grubunda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Fakat dindarlık ile olası sınav başarısı için yapılan sosyal, tabiatüstü ve dinî yüklemeler arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bir başka deyişle öğrencilerin dindarlık seviyesi arttıkça sınav başarısı için kendi yeteneklerinden çok sosyal, tabiatüstü ve dinî nedenlere yükleme yapmaktadırlar. Bu sonuç Batı’da yapılan bazı araştırma sonuçlarıyla çelişmektedir. Bulman & Wortman’ın 1977’de, Metalsky & Amramson’un 1980’de Miller ve Ross’un 1957’de yaptıkları araştırmalar kişilerin tehdit edici, trajik olayları daha sıklıkla tabiatüstü nedenlere atfettiğini göstermiştir (Yaparel, 1994). Fakat Spilka ve Schmidt’in (1983) yaptıkları çalışmanın sonucunda dindarlık seviyesi yüksek insanların olumsuz olaylar karşısında diğer insanlara göre daha çok kendilerini suçlayabileceklerini belirtmişlerdir. Onlara göre kötü bir olayı Allah’a atfetmek; dindar kişi için Allah’ın sevgisini kaybetmek, günahkâr olmak anlamlarına gelebileceğinden kişi böyle bir atıftan kaçınır. Hovemyr (1998) dindarlığı ‘içsel’, ‘dışsal’ ve ‘arayış’ dindarlığı olarak ele aldığı araştırmasında içsel dindarlığa sahip öğrenciler için araştırmamıza benzer sonuçlar bulmuştur. İçsel dindarlık seviyesi yüksek olan öğrenciler başarı için dinî nedenlere atıf yaparken, başarısızlık için İlahî bir suçlamadan kaçınmışlardır. Dışsal ve arayış dindarlığına sahip öğrenciler ise başarıyı kişisel nedenlere yüklerken, başarısızlık için dışsal etkenleri suçlamışlardır. Gorsuch ve Smith (1983) de Tanrı’ya yüklenen sorumlulukları araştırdıkları çalışmalarında dindar insanların Tanrı’ya daha fazla sorumluluk yüklemekle birlikte daha iyimser oldukları sonucuna varmışlardır. Luther ve arkadaşları (1992) beklenmedik olayları değil gündelik olayları temel alarak insanların yaptıkları dinî ve seküler yüklemeleri ele aldıkları çalışmada insanların gündelik davranışlar için daha çok seküler açıklamaları tercih ettiklerini ayrıca muhafazakâr Hıristiyanların olumlu davranışları Tanrı’ya, olumsuzları ise şeytana atfettiğini ortaya sonucuna ulaşımlardır. Kartopu’nun (2012a, 2012b) yapmış olduğu çalışmada da dindar öğrencilerce sınav başarısızlığına yönelik daha fazla kadere atıf yapıldığı yani “Nasip değilmiş diğer sefere derim” yargısının nispeten daha fazla tercih edildiği tespit edilmiştir. Fakat buradaki kader algısının bir vazgeçmişlik veya öğrenilmiş çaresizlik olmadığı gözden kaçırılması gereken önemli bir noktadır. Kara (2009) da üniversite öğrencilerinin kader inancı değişkenleri ile öğrenilmiş çaresizliğe özgü yükleme biçimleri arasında önemli bir ilişkinin olup olmadığını araştırdığı doktora çalışmasında üniversite öğrencilerinin kader inançları ile öğrenilmiş çaresizlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Örnekleme grubumuzun başarısızlık durumuna yaptıkları yüklemeleri incelerken İslam Dini'nin çalışma konusundaki tebliğini de göz ardı etmemek gerekir. Kur'an-ı Kerim'de "Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir." (Necm, 39-41) ayetlerinde insan çalışmaya teşvik edilmekte, tembellikten men edilmektedir (Soysaldı, 1999). Hz. Muhammed (s.a.v) de "Hiç kimse el emeği ile kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir" (Buharî akt. Kılavuz, 1986) diyerek çalışmanın önemine dikkat çekmiştir. Kur'an ve hadisler çerçevesinde bakıldığında dindar öğrencilerin neden başarısızlık durumunu sadece tabiatüstü nedenlere atfetmedikleri daha iyi anlaşılmaktadır.

Sınav başarısına yönelik yapılan kişisel yüklemelere baktığımızda dindarlıkla aralarında anlamlı olmasa da negatif yönde bir ilişki görmekteyiz. Bu noktada anket sorularımızda başarıya yönelik kişisel atfın çabayı değil zekâyı ifade ettiği gözden kaçırılmaması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de "(Her şeyi yazdı) ki kaybettiğinize yerinmeyesiniz, size verdiklerine de sevinmeyesiniz. Allah, kendini beğenen, çok öğünen kimseleri sevmez" (Hadid, 23) denilmektedir. Dolayısıyla başarıyı yalnızca kendine atfetme, kendini beğenme, böbürlenme dindar insan için beklenmeyen davranışlardır. Olumlu sınav sonucuna yönelik yapılan tabiatüstü ve sosyal yüklemelerin alt faktörlerinin dindarlıkla olan ilişkilerini incelediğimizde ise tabiatüstü aynı zamanda dinî birer sebep olan 'armağan' ve 'şükür' faktörlerini ve sosyal bir sebeplerden 'aile' faktörünü dindarlıkla pozitif yönde ilişkili görmekteyiz (bkz. Tablo-5). Dindarlık seviyesi arttıkça öğrencilerin dinî yüklemeler yapmaları beklenen bir sonuçtur. Aile faktörü sosyal bir faktör olsa da dindarlık seviyesi arttıkça aileye olumlu yönde atıflar artmaktadır. Bu durum İslam dininin aileye verdiği önemle açıklanabilir. Kur'an-ı Kerim ve hadisler ışığında dindar bir insandan ailesine saygı göstermesi, onların yaptıkları iyiliklere karşı vefalı olması beklenmektedir. Lokman Suresi 14. ayetinde insana Allah'tan sonra anne ve babasına itaat ve şükür etmesi tavsiye edilmektedir (Toptaş, 2007). Hz. Muhammed (s.a.v.) de aile için "En iyiniz ailesine iyi davranandır. Ben içinizde ailesine en iyi davranan kişiyim" demiştir (Tirmizî akt. Rudanî, 1996).

Tabiatüstü yüklemelerden çalışmamızın başında dinî olmadığını ifade ettiğimiz şans faktörü ile dindarlık arasında bir ilişki bulunmamıştır. Kartopu ve Ünalın (2019a) çalışmalarında; büyüye başvuran kişilerin belirsizliği giderme, geleceği bilme arzusu, özel yaşam başarısızlığına neden bulma ihtiyacı, tıbbi rahatsızlığının kaynağını bulma ve merakların tatmini gibi nedenlerle tabiatüstü yükleme biçimi olarak büyüü kullandıklarını tespit etmişlerdir. Kartopu ve Ünalın (2019b) diğer bir

çalışmasında dindarlık oranı azaldıkça büyüye başvurma nedenlerindeki çeşitliliğin arttığı görülmüştür. Bu noktadan hareketle dindarlık arttıkça tabiatüstü yüklemelerden dinî nitelik taşıyan yükleme biçimlerinin tercih edildiği söylenebilir.

(iv)-*Sınav Kaygısı ile Nedensel Yükleme Arasındaki İlişki*: Sınav kaygısı ile sınav başarısızlığına yapılan nedensel yüklemeler arasındaki ilişki incelendiğinde yükleme anketinin tüm alt grupları (kişisel, sosyal, tabiatüstü, dinî) için anlamlı, pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Sınav kaygısı ile en kuvvetli ilişki olumsuz sosyal yükleme arasındadır. Bunu sırasıyla dinî, tabiatüstü ve kişisel yüklemeler izlemektedir.

Sınav kaygısı ile sınav başarısına yapılan nedensel yüklemeler arasındaki ilişkiye bakıldığında ise tabiatüstü ve dinî yüklemelerde anlamlı, pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Sınav başarısıyla ilgili kişisel ve sosyal yüklemelerde anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Sınav kaygısı yükseldikçe olası sınav başarısı için ise sadece tabiatüstü ve dinî nedenlere yapılan yüklemelerde artış olmuştur. Bu sonuç sınav kaygısı yükseldikçe başarının elde olmayan sebeplere bağlandığını göstermektedir. Gündoğdu (1994) ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinde öğrenilmiş çaresizlik, sınav kaygısı ve akademik başarı ilişkisini incelediği çalışmasında sınav kaygısını yoğun olarak yaşayan öğrencilerde öğrenilmiş çaresizliğe özgü açıklama biçimi tespit etmiştir. Kabalcı (2008) yaptığı çalışmada sınavda başarısız olma, sınav sonucunun kötü olması durumunda ortaya çıkabilecek olumsuzluklar, zamanı yetiştirememe gibi düşünceleri içeren sınav kaygısının 'Kuruntu' boyutu arttıkça akademik başarının azalmakta olduğunu tespit etmiştir. Palti (2012) de öğrencilerde benlik saygısının, genel sınav kaygısı ve sınav kaygısının alt boyutları olan kuruntu ve duyusallıkla negatif yönde anlamlı ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu veriler ışığında sınav kaygısını yoğun yaşayan öğrencilerin başarıya yönelik içsel atıf yapmamaları beklenen bir durumdur. Pergament ve arkadaşları (1999) da hastanede bekleyen hasta yakınlarıyla yaptıkları çalışmada insanların özellikle olumlu sonucu olan durumlarda işbirlikçi bir dinî başa çıkma yöntemi olarak Tanrı'yla sorumluluğu paylaştıklarını tespit etmiştir. Ayrıca hasta yakınlarının depresyon ve anksiyete düzeylerinin de dinî başa çıkma ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Yani insanlar hem sonucu olumlu durumlarda hem de stresli, kontrol edilemez durumlarda üstün bir güce başvurumaktadırlar.

S o n u ç

Başarı/başarısızlık durumuna yapılan tabiatüstü yüklemeler arasındaki ilişkiyi incelediğimiz bu çalışmada öğrencilerin kendileri için

çok önemli olan üniversiteye giriş sınavındaki olası başarı durumu ile ilgili olarak tabiatüstü yüklemeleri oldukça fazla kullandıkları bulgulanmıştır. Öğrenciler olası bir sınav başarısızlığı durumuyla ilgili olarak ise kendi çalışma eksikliklerine yükleme yapmışlardır. Buna göre “öğrencilerin sınav başarısızlığına yaptıkları yüklemeler daha çok tabiatüstü nitelik taşıırken sınav başarısına yaptıkları yüklemeler daha çok kişisel nitelik taşımaktadır” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

Araştırmada öğrencilerin dindarlık düzeyleri arttıkça sınav başarısına yönelik yaptıkları tabiatüstü yüklemeler özellikle dinî yüklemeler artmıştır. Sınav başarısızlığı için ise dindarlık ile tabiatüstü yüklemeler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. “Dindarlık ile tabiatüstü yüklemeler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi arttıkça öğrenciler daha fazla tabiatüstü yükleme yapmaktadırlar” şeklindeki alt hipotezimiz sınav başarısı için desteklenmiştir.

Sınav kaygısı ile sınav başarısızlığına yapılan yüklemeler arasındaki ilişkiye bakıldığında sınav kaygısı arttıkça öğrencilerin kişisel yüklemelerle birlikte sosyal ve tabiatüstü atıfları da daha fazla kullandıkları görülmektedir. Olası bir sınav başarısı için ise sınav kaygısı arttıkça kişisel atıftan çok tabiatüstü atıflar yapıldığı tespit edilmiştir. “Sınav kaygısı ile kişisel yüklemeler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Sınav kaygısı yüksek olan öğrenciler başarısızlık nedenlerini kendilerine yüklemektedirler.” şeklindeki hipotezimiz kısmen desteklenmiştir.

Sonuç olarak bu araştırmada elde edilen bulgular; öğrencilerin sınav başarısızlığından ziyade başarı için tabiatüstü/dinî yüklemeleri daha çok kullandıklarını göstermiştir. Üniversite sınavına hazırlanan gençlerde dindarlık düzeyi arttıkça başarıya yönelik dinî yüklemeler de artmıştır. Özetle denilebilir ki öğrenciler başarısızlığın sorumluluğunu üzerlerine almışlar, başarıyı ise Allah’a atfetmişlerdir. Bu çalışma üniversiteye hazırlanan gençlerle yapılmıştır. Benzer çalışmalar lise giriş sınavlarına hazırlanan ya da üniversite sınavına hazırlanmayı bırakmış kişiler üzerine de yapılabilir.

K a y n a k l a r

Aronson, E. ve ark. (2012). *Sosyal psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Can, B. (2005). *İlkokul öğretmenlerinin kendi belirttikleri başarı ve başarısızlıklarına ilişkin nedensel yüklemelerinin çözümlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Duman, B. (2004). Attribution theory (katkı=anlam yükleme teorisinin) öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin öğrenilmiş çaresizliği üzerindeki etkisi. *13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*. İnönü Üniversitesi. Malatya, (ss. 129-131).

Gorsuch, R. L. & Smith, C. S. (1983). Attributions of responsibility to god: an interaction of religious beliefs and outcomes. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22 (4), 340-352.

Gülmez, Ü. (2008). *Deprem tecrübesi yaşayanlarda dinsel anlamlandırma biçimleri ve tutumlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gündoğdu, M. (1994). *The relationship between helpless explanatory style, test anxiety, and academic achievement among sixth grade basic education students*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürses, İ. (2008). Yükleme teorisi ve din ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 359-377.

Gürtekin, A. (1993). *Başarı ve başarısızlığa yapılan nedensel yüklemelerin izlenimler üzerindeki etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hogg, M. & Vaughan, G. (2007). *Sosyal psikoloji*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

James, W. (1902). *The varieties of religious experience*. The Pennsylvania State University, Electronic Classics Series, 2002.

Kabalıcı, T. (2008). *Akademik başarının yordayıcısı olarak benlik saygısı, sınav kaygısı ve sosyo-demografik değişkenler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kara, E. (2009). *Öğrenilmiş çaresizlik davranışının genellenme derecesi ile kader inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kartopu, S. (2012a). Lise öğrenci ve öğretmenlerinin durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Kahramanmaraş örneği). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 147-170.

Kartopu, S. (2012b). *Kaygının kader algıları ile ilişkisi: Kahramanmaraş örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kartopu, S. & Ünal, A. (2019a). Büyü ve tabiatüstü güçlere başvurma nedenleri üzerine bir saha araştırması. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 379-399.

Kartopu, S. & Ünal, A. (2019b). Üniversite öğrencilerinin, sihir, büyü ve tabiatüstü güçlerle ilgili tutumlarının incelenmesi. *Bilimname*, 40, 195-228.

Kılavuz, S. ve ark. (1986). *Din kültürü ve ahlak bilgisi: Kaynak kitap*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Kılıç, İ. & Ural, A. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Koçyiğit, M. (2011). *Üniversite öğrencilerinin nedensel yüklemeleri ve öğrenme stilleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçyiğit, M. & Yapıcı, Ş. (2012). Üniversite öğrencilerinin nedensel yüklemeleri. *International Journal of Social Science*, 5 (2) 349-368.

Lupfer, M. B. & Brock, K. F. & DePaola, S. J. (1992). The use of secular and religious attributions to explain everyday behavior. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 31 (4), 486-502.

Mamatoğlu, N. (1996). *Mesleki başarı ile ilgili yükleme odakları ve bu odaklara yapılan yüklemeler ile duygular arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öner, N. (1990). *Sınav kaygısı envanteri elkitabı*. İstanbul: Yükseköğrenimde Rehberliği Yayma Vakfı Yayınları.

Özgül, S. (1998). *Engellenme durumları ve tabiatüstü yüklemeler arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özguven, İ. E. (2007). *Psikolojik testler*. Ankara: Pdrem Yayınları.

Paltı, C. (2012). *Üniversiteye hazırlanan lise son sınıf öğrencilerinde yüksekteğretime geçiş sınavı öncesi ve sonrasında benlik saygısı, sınav kaygısı ve durumluk -süreklilik kaygı düzeyleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pargament, K. ve ark. (1999). The vigil: Religion and the search for control in the hospital waiting room. *Journal of Health Psychology*, 4 (3), 327-341.

Proudford, W. & Shaver, P. (1975). Attribution theory and psychology of religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 14 (4), 317-330.

Rûdanî (1996). *Büyük hadis külliyatı / Cem'ul-feva'id min Cami'il-usul ve Mecma'iz-zeva'id-4*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Sevim, S. A. (1993). Nedensel yüklemeler ve başarı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 593-600.

Soysaldı, H. M. (1999). *Kur'an'a göre çalışmanın önemi*, Kutlu Doğum Haftası Panel Sunumu (20 Nisan 2015), <http://web.firat.edu.tr/msoysaldi>.

Spilka, B. & Shaver, P. & Kirkpatrick, L. A. (1985). A general attribution theory for the psychology of religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24, 1-20.

Taylor, S. & Peplau L. & Sears D. (2007). *Sosyal psikoloji*. Ankara: İmge Kitabevi.

Toptaş, M. (2007). *Kur'an-ı Kerim şifa tefsiri*. İstanbul: Cantaş Yayınları.

Uysal, V. (1995). İslami Dindarlık Ölçeği üzerine bir pilot çalışma. *İslami Araştırmalar*, 8 (3-4), 263–271.

Weiner, B. (1985). An Attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92 (4), 548-573.

Yaparel, R. (1994). Depresyon ve dini inançlar ile tabiatüstü nedensel yüklemeler arasındaki ilişkiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 275-299.

Yapıcı, A. (2003). Fiziksel ve sosyal hadiselerle sebep atfetmede dinin rolü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 127-166.